

*В. М. Андрушенко,
аспірант, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

*V. Andrushenko,
graduate student, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia*

CURRENT PROBLEM FORMATION OF FOOD SECURITY

У статті описано засади безпечного землеробства в національному та глобальному масштабах, проаналізовано визначення сутності безпечного землеробства, обґрунтовано необхідність розвитку даної системи землеробства для інтеграції України в європейську та світову спільноту. Досліджено концепцію продовольчої безпеки, виявлено необхідність враховувати об'єктивно існуючі основні суперечності в економічній сфері, сучасний стан та перспективи сталого розвитку економіки України. Розглядаються необхідність створення загальноприйнятого базису для стандартів безпеки харчових продуктів, який би значно допоміг досягти поліпшення якості продовольства та розширення торгівлі між країнами, встановлення "довірчої" законодавчої бази. Зазначено двосторонні вигоди при прийнятті сертифікації сільськогосподарського продукту, внесено пропозиції щодо імплементації спеціальних схем підтримки для сільськогосподарського виробництва.

The article describes the principles of safe agriculture on a national and global scale analyzes, defining the essence of safe agriculture, the necessity of the development of system of agriculture for Ukraine's integration into European and world community. Investigated the concept of food security, identified the need to consider objectively existing contradictions in the economic field, the current state and prospects for sustainable economic development of Ukraine. Consider the need to create common ground for food safety standards, which would greatly help achieve the improvement of the quality of food and the expansion of trade between the countries, establishing "trust" legislation. Pointed bilateral benefit of taking the certification of agricultural products, made specific proposals for implementation of support schemes for agriculture.

Ключові слова: безпечне продовольство, національна безпека, екологічний продукт, сертифікація продовольства.

Key words: food safety, national security, ecological product, certification of food.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Незважаючи на нестабільну світову фінансово-економічну ситуацію, аграрний сектор економіки України демонструє стабільні тенденції зростання (індекс обсягу сільськогосподарського виробництва у січні — червні 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. зріс на 15,4%). Продукція сільського господарства є ресурсною складовою виробництва у різних галузях національного господарства, а у харчовій промисловості — її основою. Від ступеня насичення ринку продовольчими товарами сільськогосподарської переробки, їхньої якості та ціни (доступності) залежить забезпечення населення продуктами харчування, що в свою чергу є однією з основних задач виробництва [1]. Вагому частку на ринку сільськогосподарської продукції займає і продукція безпечного сектору національного аграрного господарства.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Причина прояву підвищеної публікаційної активності в цьому напрямі полягає в тому, що нові економічні умови, геополітична динаміка початку ХХІ ст. вимагають принципово інших підходів вирішення проблеми забезпечення продовольчої безпеки. Теоретичне обґрунтування та практична реалізація політики продовольчої безпеки не можуть розглядатись у відриві від загальної концепції національної, в цілому, та економічної, в першу чергу, безпеки, яка повинна визначати реальні механізми попередження екст-

ремальних ситуацій будь-якого походження і мінімізації їх можливих наслідків для населення України за різними сценаріями та прогнозами розвитку подій, що можуть викликати загрози для продовольчої безпеки. Розв'язанню проблеми повинно сприяти всебічне опрацювання історичного та сучасного іноземного досвіду вирішення питань продовольчої безпеки в надзвичайних ситуаціях незалежно від джерела їх виникнення (економічні депресії, стихійні лиха, катастрофи природного чи техногенного походження, війни різних видів та масштабів тощо), бо саме такі умови спонукають людство знаходити неординарні рішення та перевіряти практично їх дієвість. Питанням регулювання і забезпечення продовольчої безпеки приділяли увагу українські та зарубіжні учені. Серед українських авторів слід виділити Ю. Білика, П. Борщевського, А. Дейнеко, О. Кочеткова, І. Лукінова, Р. Маркова, Г. Мостового, П. Саблука, В. Трегобчука, В. Юрчишина, Вороніна В., Дегтяр А., Гунського Б. та ін. Вагомий внесок у їх розвиток зробили також німецький вчений Рудольф Штейнер, французький А. Буше, українські вчені І. Овсінський, А. Подолінський [3].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад безпечного землеробства в національному та глобальному масштабах, а також надання практичних рекомендацій щодо його розвитку. Визначення концептуальних позитивних сторін переходу до безпечного типу агро-виробництва

Таблиця 1. Двосторонні сертифікаційні вигоди

Для виробника	Для споживача
Відокремлення безпечних виробників від інших (потрапляння у специфічний маркетинговий сегмент)	Відповідність всіх стадій виробництва встановленим вимогам (відсутність занепокоєння щодо невідповідності виробництва)
Доступ до особливого сектору ринку з преміальною ціною	Захист від обману та фальсифікації товару на ринку
Введення спеціальних схем підтримки для сільськогосподарського виробництва	Встановлення "довірчої" законодавчої бази, що надає можливість споживачам впевнено купувати товари

та встановлення бенефіціарів такого переходу. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- проаналізувати визначення сутності безпечного землеробства;
- обґрунтувати необхідність розвитку даної системи землеробства для інтеграції України в європейську та світову спільноту;
- окреслити особливості правового та економічного поля міжнародних інституцій щодо регіональної та глобальної продовольчої безпеки;
- встановити бенефіціарів переходу до безпечного типу агро-виробництва;
- виявити основні проблеми безпеки харчових продуктів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема продовольчої безпеки поки що не має достатньо повного, усталеного понятійного апарату. У наявній літературі досвід окремих країн висвітлений нерівномірно і за різними аспектами продовольчої безпеки. Це, зокрема, може пояснюватись різними економічними, історичними, політичними умовами, в яких перебували чи знаходяться окремі країни. Порівняння цього досвіду за єдиною схемою навряд чи можливе і навіть може бути не зовсім коректним. Проведений нами огляд доступних літературних джерел, зібрані документи та факти покищо не можуть претендувати на достатню повноту і є лише першою спробою відбору, аналізу та узагальнення наявної інформації з метою сприяння подальшим системним економічним та правовим дослідженням проблеми продовольчої безпеки взагалі і окремих її складових, і зокрема вирішення питання про забезпечення населення безпечним продовольством та предметами першої необхідності.

Нормативно-правова та економічна проблема полягає в оптимальній організації розподілу продовольства серед різних груп населення країни з урахуванням стану економіки, демографічної ситуації, адміністративно-територіального устрою тощо. Зазначимо, що розв'язання цієї проблеми значно ускладнюється в умовах, коли відсутні або пригнічені можливості міжнародної торгівлі, особливо в разі економічних депресій, широкомасштабних воєнних конфліктів чи стихійних лих.

Уряди та глави держав багатьох країн активно борються з проблемами голоду та забезпечення населення безпечним продовольством. На засіданнях Всесвітнього Економічного Форуму та Великої Двадцятки неодноразово підтверджується політична воля, прийняття спільних і національних зобов'язань по досягненню продовольчої безпеки для усіх і продовженню діяльності по викоринюванню голоду у всіх країнах світу.

Серед прийнятих зобов'язань особливо важливими є два:

- перше — забезпечити політичне, соціальне й економічне становище, що дозволяє створити оптимальні умови для викоринювання бідності, що є найкращим способом досягнення продовольчої безпеки для усіх;
- друге — проводити політику, спрямовану на викоринювання бідності і нерівності, забезпечення фізичного й економічного доступу для всіх і за всіх часів до достатнього, дієтично адекватного і повноцінного продовольства, а також його використання [2].

Міжнародна торгівля харчовими продуктами розширюється, надаючи споживачам доступ до ширшого розмаїття харчових продуктів за низькими цінами протягом цілого року. Розширення торгівлі поставило ще одну проблему відмінностей вимог і положень щодо безпеки продовольства у різних країнах. Ці відмінності можуть відбивати різницю

в уподобаннях і смаках населення цих країн, спроможність виробляти безпечні харчові продукти та бажання платити більше за технології, які зменшують відповідні ризики. Створення загальноприйнятого базису для стандартів щодо безпеки харчових продуктів допомагає досягти спільної мети — поліпшення якості продовольства та розширення торгівлі. Відмінності в стандартах щодо безпеки продуктів харчування між країнами-імпортерами та експортерами можуть викликати тертя і навіть суперечки, які гальмують міжнародну торгівлю продовольством. Проте країни вирішують питання безпеки продовольства та торгівлі, навчаючись одна в одній на позитивних прикладах, що звужує регулятивні розбіжності, співпрацюючи в напрямі узгодження спільних або міжнародних стандартів. У вирішенні розбіжностей між різними країнами також допомагають ініціативи з безпеки продовольства приватного бізнесу.

Національні смаки й уподобання віддзеркалюють широкий досвід та культурні традиції. Деякі країни можуть ставитися до можливості певного ризику безпеки харчових продуктів як до неприпустимої, тоді як інші можуть не надавати такому ризику жодного значення. Імпорт, прийнятний для однієї країни, може бути неприйнятним для іншої. Наприклад, багато європейських країн згодні прийняти ризик наявності збудника лістеріозу в сирах, зроблених з непастеризованого молока, і визначають вимоги до переробки для мінімізації таких ризиків. Інші країни обмежують імпорт таких сирів або взагалі його забороняють.

Різні країни мають різний досвід безпеки продовольства і відповідного ризику в ланцюжку внутрішніх постачальників. Рівні ризику є різними у різних країнах через відмінності: в наявних технологіях (наприклад, замороження); фіто- і ветосанітарних умовах (рослини з різним рівнем забруднення або стада тварин з різним рівнем інфікованості); методів виробництва продовольства (застосування ветеринарних препаратів), кліматичні відмінності (вміст деяких патогенів, наприклад, афлатоксину, в продуктах у країнах з прохолодним кліматом може бути меншим, ніж у країнах з теплим і вологим кліматом) [4].

Країни різняться як спроможністю та бажанням платити за сучасні технології для зменшення ризику безпеки продовольства, так і обраними шляхами зменшення цього ризику. Наприклад, відмінності у ставленні різних країн до ризику сальмонельозного зараження м'яса птиці є настільки великими, як і законодавство та обрані методи контролю за його дотриманням. Як наслідок, стандарти на сальмонельозне забруднення в імпортованому м'ясі птиці дуже сильно різняться між країнами. Наприклад, у Чилі дозволено імпорт тільки тих видів продуктів з птиці, які є повністю приготованими та законсервованими (процеси, які гарантовано вбивають сальмонелу), це означає, що Чилі має нульовий допуск на ризик наявності сальмонели в імпортованому сирому м'ясі птиці. Інші країни такі, як Японія, залишають за собою право перевіряти поставки м'яса птиці і відхиляти партії товару, перевірка яких показує наявність сальмонели. Деякі країни можуть вимагати проведення перевірки готових до вживання продуктів, але не сировини. Багато країн спеціально не оговорюють або зазначають сальмонелу в своїх правилах імпортування [2].

Окрім конфліктів, які випливають із зазначених вище відмінностей між країнами, існує певна стурбованість стосовно того, що з розширенням торгівлі деякі країни можуть користатися стандарти на безпеку продовольства як засіб обмеження імпорту або для запровадження більшої кількості регулятивних положень, ніж це потрібно на практиці.

Відмінності в регулятивних положеннях можуть призвести до затримок з поставками на кордонах під час проведення тестів на наявність патогенів або взагалі до призупинення торгівлі між країнами. Правила щодо безпеки харчових продуктів і будь-які припинення торгівлі через них можуть спричиняти великі витрат, що матиме значний вплив на галузі та компанії. Незважаючи на періодичні припинення торгівлі і дискусії щодо безпеки харчових продуктів, міжнародна торгівля розширюється, а обсяги торгівлі, на які впливають регулятивні положення, є невеликими порівняно із загальними обсягами світової торгівлі. Наприклад, загальний обсяг світової торгівлі приблизно 200 країн тисячами найменувань

сільськогосподарських товарів та харчових продуктів становила 486 млрд дол. у 2012 році [5]. Але відсутність регулятивних положень щодо безпеки харчових продуктів може мати ще більшу ціну для суспільства, ніж затримки у торгівлі, якщо імпортуються небезпечні харчові продукти, які спричиняють захворювання та навіть смертельні випадки. Питання безпеки харчових продуктів країни вирішують як самостійно, так і спільно. Як приватний бізнес, так і суспільні та державні установи працюють всередині країн для встановлення надійних методів безпечності харчових продуктів. Приватний бізнес має дуже сильні економічні стимули для захисту своїх ринків і репутації продуктів або галузей. Теоретично виробники по всьому світу, які бачать вигоди від поліпшення безпеки продовольства і впроваджують заходи стосовно зменшення ризику щодо їхніх продуктів, можуть захистити або навіть розширити свою частку експортних ринків. Вони можуть також позиціонувати себе для входження в нові ринки продуктів з більшим рівнем безпеки продовольства. Регулятивні установи з безпеки продовольства по всьому світі дедалі більше приймають Систему аналізу небезпеки та критичної контрольної точки (Hazard Analysis and Critical Control Point, HACCP) як основу для нових регулятивних положень з контролю мікробіологічних патогенів в харчових продуктах. HACCP — це система ідентифікації, моніторингу та контролю небезпеки в критичній контрольній точці в ланцюжку виробництва продуктів харчування. Урядові установи в багатьох розвинених країнах вимагають обов'язкового застосування HACCP для деяких харчових продуктів, тоді як приватний бізнес застосовує HACCP для своїх продуктів на власний розсуд [7].

Також варто зазначити двосторонні вигоди при прийнятті сертифікації сільськогосподарського продукту, як для виробника так і для споживача (табл. 1).

Багато країн докладають спільних зусиль для вирішення питань безпеки харчових продуктів і торгівлі ними. В деяких випадках країни просто приймають стандарти своїх торгових партнерів. Оскільки розвинені країни з основними експортними та імпортними ринками приймають нові вимоги, в інших країнах виникає економічний стимул пристосуватися до цих нових вимог. В інших випадках країни можуть взаємно визнати та прийняти вимоги інших країн, прийняти спільні або міжнародні стандарти, встановлені іншими (наприклад, спільний проект ФАО та Всесвітньої організації охорони здоров'я з розробки продовольчих стандартів — Codex Alimentarius Commission, Codex — пропонують стандарти з охорони здоров'я), або намагаються досягти компромісу [6].

Глобалізація світової пропозиції продовольства могла б потенційно означати, що новий ризик, пов'язаний з безпекою харчових продуктів, може бути привнесений в більшу кількість країн, і забруднене продовольство може бути поширене на більшій площі. Однак немає свідчень того, що харчові продукти, імпортовані в певну країну, є більш ризикованими, ніж вироблені у цій країні.

Існує багато добре визнаних проблем безпеки харчових продуктів, їх ми представимо у таблиці 2.

ВИСНОВКИ

Фундаментальною основою забезпечення національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності держави в сучасному світі є ефективний і сталий розвиток її агропромислового комплексу, насамперед, його головної сфери — сільськогосподарства. Саме високо інтенсивне та високоефективне функціонування останнього визначає рівень виробництва аграрної продукції і сировини, а отже, й споживання основних продуктів харчування, від чого залежить здоровий фізичний та психічний розвиток населення. Концепція продовольчої безпеки повинна враховувати об'єктивно існуючі основні суперечності в економічній сфері, сучасний стан та перспективи сталого розвитку економіки України. Створення методологічних основ системних досліджень проблем продовольчої безпеки необхідно вести з врахуванням ступеню загроз національним інтересам України, їх вагомості з точки зору можливого впливу та наслідків реалізації, стану та тенденцій розвитку продуктивних сил України. Наразі багатьом регіонам у світі значно бракує безпечного продовольства. Нам потрібно спростити шляхи транспортування товарів від постачальників, а також сприяти розвитку місцевих постачальників, що допомагає розвитку місцевих ринків і зниженню міграції в міста, також галузі необхідна торгівельна політика, які покращує обмін сільськогосподарських товарів. Скорочення

Таблиця 2. Основні проблеми безпеки харчових продуктів

<i>Основні проблеми безпеки харчових продуктів</i>
харчові добавки
важкі метали (наприклад, свинець і ртуть)
токсини довкілля
пестициди (залишкові явища при вирощуванні с/г культур)
мікробіологічні патогени (бактерії, що викликають хвороби, віруси, паразити, гриби та їхні токсини)
стійкі органічні забруднювачі (наприклад, діоксин)
нетехнологічне виробництво чи зберігання продуктів харчування (використання антибіотиків, гормонів, ГМО, опромінення і т.д.)
особливі організми які передаються через їжу (зоонози, мітобактерії)

недівних методів підтримки та захисту сільськогосподарської сфери а особливо виробництва безпечного продовольства може надати значні можливості для фермерів, і в той же час розширити можливості доступу споживачів до недорогих та безпечних продуктів. Особливу роль у організації продовольчої безпеки для всіх відіграють такі міжнародні органи як Всесвітній економічний форум, ФАО, G-20. Міжнародні ініціативні групи мають можливість реально довести свою цінність. За допомогою спільних зусиль проблема голоду може бути подолана а продовольча безпека досягнута в рамках не тільки певної галузі чи країни а і у загальносвітовому масштабі.

Література:

1. Сільське господарство в Україні у 2013 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/silse-gospodarstvo-v-ukrayini-u-2013-roci>
2. M. Yussefi and H. Willer. The World of Organic Agriculture 2003: Statistics and Future Prospects [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ifoam.org
3. Основи органічного виробництва: навч. посіб. для студ. агр. вищ. навч. закл. / П.О. Стецишин, В.В. Пиндус, В.В. Рекуненко та ін. — Вид. 2-ге, змін. і доповн. — Вінниця: Нова Книга, 2011. — 552 с.
4. Органічні Євростандарти: на шляху до вдосконалення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://organic.ua/uk/lib/magazine/32-m2013/2496-26>
5. V Міжнародна конференція "Поєднання науки, освіти, практичного виробництва і справедливого продажу якісної органічної продукції" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.biolan.org.ua/uk/news/?newsid=135>
6. Examples for important private organic labels: Standards [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.organicstandard.com.ua/files/standards/en/suisse/>
7. FIBL and IFOAM. The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: orgprints.org/22349/7/fibl-ifoam-2013-regions-2011.pdf

References:

1. Infolight (2014), "Agriculture in Ukraine in 2013", available at: <http://infolight.org.ua/content/silse-gospodarstvo-v-ukrayini-u-2013-roci> (Accessed 7 Sept 2014).
2. Yussefi, M. and Willer, H. (2004), "The World of Organic Agriculture 2003: Statistics and Future Prospects", available at: www.ifoam.org (Accessed 7 Sept 2014).
3. Stetsyshyn, P.O., Pyndus, V.V. and Rekuenko, V.V. (2011), Osnovy orhanichnoho vyrobnytstva [Principles of organic production], 2d ed., Nova Knyha, Vinnytsia, Ukraine.
4. ORGANIC UA (2013), "Organic European standard: on the way to improving", available at: <http://organic.ua/uk/lib/magazine/32-m2013/2496-26> (Accessed 7 Sept 2014).
5. Illinets'kyj derzhavnyj ahrarnyj koledzh (2011), V International Conference "The combination of science, practical production and sale of fair quality organic products", available at: <http://www.biolan.org.ua/uk/news/?newsid=135> (Accessed 7 Sept 2014).
6. Organic Standard (2014), "Examples for important private organic labels:Standards", available at: <http://www.organicstandard.com.ua/files/standards/en/suisse/> (Accessed 7 Sept 2014).
7. Organic Eprints (2013), "FIBL and IFOAM. The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2013", available at: orgprints.org/22349/7/fibl-ifoam-2013-regions-2011.pdf (Accessed 7 Sept 2014).

Стаття надійшла до редакції 25.07.2014 р.